

e-ISSN: 2630-6417

International Academic
Social Resources Journal

ARTICLE TYPE
Research Article

SUBJECT AREAS
History

Article ID
67129

Article Serial Number
26

Received
17 October 2022

Published
31 December 2022

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/ASRJOURNAL.67129>

How to Cite This Article:
Açıkgoz, F. Ü. (2022).
“Harc-I Hassâ
Defterlerine Göre
Osmanlı Sultanlarının
Hususî Harcamalarına
Dair Bazı Tespitler”,
International Academic
Social Resources Journal,
(e-ISSN: 2636-7637),
Vol:7, Issue:44; pp:1837-
1843.

Academic Social
Resources Journal is
licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.

Harc-I Hassâ Defterlerine Göre Osmanlı Sultanlarının Hususî Harcamalarına Dair Bazı Tespitler

Some Special Expenditures of the Ottoman Sultans According to the Harc-I Hassâ Books

Fatma Ünyay Açıkgoz

Dr. Öğr. Üyesi., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kırıkkale, Türkiye

ÖZET

Osmanlılarda hazine, devletin harcamalarına ayrılan “dış hazine” ve sarfiyatı padişaha ait olan “iç hazine” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İç hazine ifraz, çilhane, bodrum ve ceyb-i hümayun (cib-i hümayun) gibi adlarla anılan alt birimlere ayrılmıştır. Padişahların özel gelirleri olan ceyb-i hümayun hazinesi gelir ve giderleri defterlere kaydedilmiştir. Ceyb-i hümayun akçesi ya da harçlığı, padişaha ait gelirleri ve padişahların bunlardan yaptığı harcamaları ifade etmek için kullanılmış bir tabirdir. Padişah bunların bir bölümünü bugün kamu masrafları denen harcamalara ve şahsî masraflarına ayırabilirdi. Bazı durumlarda gizli ödenek şeklinde de kullanılabilmekteydi. Ceb-i hümayun harçlığı, Osmanlı maliyesinde padişahın tasarrufunda olan iç hazine kaynaklarının özel bir kısmını teşkil etmekte ve bazı özel giderler “harc-ı hassâ” adıyla muhafaza edilmekteydi. Bu giderlerin kaydedildiği defterlere “harc-ı hassâ defteri” ya da “ceyb-i hümayun ve harc-ı hassâ defteri” denmektedir. XVI. yüzyılın sonlarında tutulmaya başlanan bu defterlere genellikle her aya mahsus olmak üzere yapılan hususî harcamalar kaydedilmiştir. Bunlar, padişahın kendi şahsına, haremdaki kadınlara, saray halkına, devlet ricaline, arzuhal sunanlara vb. yapılan çeşitli in’âm ve ihسانları, saray için satın almaları, yeni yaptırılan eşyalar için usta masraflarını vb. içermektedir. Bu makalede TSMA D. 2350/6, 2350/11-14 numaralı harc-ı hassâ defterinde kayıtlı olan, padişahın hususî harcamaları ele alınmıştır. Sultan II. Mustafa dönemine ait bu defterlerdeki harcamaların kimlere, ne miktarda hangi vesilelerle yapıldığı tespit edilerek harc-ı hassâ defterlerinin Osmanlı sosyo-ekonomik tarihi bakımından önemine işaret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Sultan, Masraf, Hazine

ABSTRACT

For the Ottomans, the treasury was divided into "external treasure", which was spent on the expenditures of the state, and "internal treasure", the expenditure of which belonged to the sultan. The inner treasury is divided into sub-units, which are referred to as ifraz, çilhane, bodrum ve ceyb-i hümayun (cib-i hümayun). The ceyb-i hümayun treasury, which is the special income of the sultans, its income and its expenses were recorded in the books. Ceyb-i hümayun coin (akçesi) or pocket money is a term used to express the income of the sultan and the expenditures made by the sultans. The sultan could have allocated some of them to public expenditures or personal expenses. Sometimes it could also be used as hidden appropriations. Ceb-i hümayun fee (harçlığı) was organizing a special part of the internal treasury expenditure, which was at the disposal of the sultan in the Ottoman finances, and some special expenses were kept under the name of "harc-ı hassâ". The books in which these expenses are recorded are called “harc-ı hassâ book” or “ceyb-i hümayun and harc-ı hassâ book”. These books, which have started to be kept in the late 16th century, are usually prepared monthly for special expenses. These books include beneficence of the sultan himself, grants to the women in the harem, to the courtiers, to the state dignitaries, to the petitioner, etc. and purchases for the palace, expenses of the craftsman for newly built furnitures. In this article, the private expenditures of the sultan recorded in the TSMA D. 2350/6, 2350/11-14 harc-ı hassâ book are examined. It has been determined the expenditures in these books were made to whom, in what amount in these books which belonging to reign of Sultan Mustafa II. In this way the importance of the books of the harc-ı hassâs in the Ottoman socio-economic history was pointed out.

Keywords: Ottoman, Sultan, Expense, Treasury

1. GİRİŞ

Harc-ı hassâ defterleri, Osmanlı padişahlarının hususî harcamaları ile ilgili kayıtların tutulduğu defterlerdir. Bu defterlerle ilgili yapılan çalışmalar yok denecek kadar az olup, harc-ı hassâ defterlerine ait en kapsamlı bilgileri İslam Ansiklopedisinin “*Ceyb-i Hümayun*” maddesi ile İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Ahmet Tabakoğlu’nun çalışmalarından edinmekteyiz (Sahillioğlu, 1993: 465-467; Uzunçarşılı, 1978: 74-75; Tabakoğlu, 1985: 59-67). Bunlardan başka saray arşivinde bulunan harc-ı hassâ defterinin transkripsiyon ve değerlendirmesinin yapıldığı yüksek lisans tezleri de bulunmaktadır (Çalık, 1993; Temür, 2019; Karlav, 2019).

Harc-ı hassâ defterleri, Osmanlı Devleti’nde iç hazine konusuyla ilgilidir. Bilindiği gibi Osmanlı maliyesinde iki tür hazine bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi “*dış hazine*” idi ki; kullanımı sadrazam ve defterdara bırakılmıştı ve devletin harcamalarına ayrılan bu meblağlar, sarayın dış bahçesinde saklanmaktaydı. Diğeri de bunların bir kısmının sarayın iç bahçesinde bulunan hazineye aktarıldığı ve sarfının padişahın iradesine bırakıldığı “*iç hazine*” idi (Sahillioğlu, 1993: 465). Dış hazinenin ihtiyaç fazlası olan gelirleri iç hazineye nakledilirdi. Bunlardan başka altın, gümüş, mücevherat, kıymetli kumaşlar, halılar, kılıçlar ve kitaplar gibi değerli eşyalar iç hazinede muhafaza edilirdi (Uzunçarşılı, 1978: 75). Yüksek rütbeli devlet erkânın ölümlerinden sonra kalan muhalefât eşyaları da iç hazineye aktarılırdı (Sarierikli-Yardım, 2022).

İç hazine “*ifraz hazinesi*”, “*çilhane hazinesi*”, “*bodrum hazinesi*”, “*has oda hazinesi*”, “*has ahur hazinesi*” ve “*ceyb-i hümayun hazinesi*” gibi adlarla anılan alt birimlere ayrılmıştır (Uzunçarşılı, 1978: 74-75). Padişaha ait gelirleri ve padişahların bunlardan yaptığı harcamaları ifade etmek için ise ceyb-i hümayun akçesi ya da harçlığı

tabiri kullanılmıştır. Padişah bunların bir bölümünü kamu masrafları denen harcamalara tahsis edebildiği gibi şahsî masraflarına da ayırabilirdi. Bazı durumlarda gizli ödenek şeklinde de kullanılabilirdi. Ceyb-i hümâyun akçesi ya da ceyb-i hümâyun hazinesi adı verilen gelirler, iç hazine gelirlerinin önemli bir kısmını teşkil etmekteydi ve gündelik masrafları karşılama gayesiyle kurulmuştu. Bu hazinenin başlıca gelirleri bazı haslar, bazı sultan vakıflarının gelirleri, bazı mukâtaa gelirleri, Mısır irsaliyesi, darphane faizleri, sadrazam, defterdar ve valilerin gönderdikleri meblağlar, çeşitli câize ve hediyeler¹, müsaderele sonunda elde edilen muhalefât eşyası gibi gelirlerden oluşmaktaydı. Giderleri ise harem aylıkları, çeşitli ihsanlar, bahşişler, sadakalar, fitre, hediye vb. idi. Gerektikçe kesilen yeni sikkeler ile dış hazinenin gelir fazlası da burada muhafaza edilirdi. Bu hazineye tahsis edilen gelirlerin belli miktarı her ay padişaha teslim edilirdi. Ceyb-i hümâyunla ilgili işler, harem-i hümâyun hazinesi ve daha sonra ceyb-i hümâyun hazinesinde görülürdü (Tabakoğlu, 1985: 59-67). Padişahların özel gelirleri olan ceyb-i hümâyun hazinesi gelir ve giderleri, irad ve masraf defterlerine kaydedilirdi.

Ceyb-i hümâyun harçlığı, Osmanlı maliyesinde padişahın tasarrufunda olan iç hazine kaynaklarının özel bir kısmını teşkil etmekte ve bazı özel giderler “*harc-ı hassâ*” adıyla kaydedilmekteydi (Sahillioğlu, 1993: 465). “*Harc-ı hassâ*”, masraf-ı hümâyun yani padişaha ait masraflar demektir. Başta padişahın şahsî, haremi ve sarayın Enderun kısmında bulunan bütün vazifelilerin gelir ve giderleri, yapılan tüm harcamalar *harc-ı hassâ* olarak ifade edilmekte, bu maksatla tutulan defterlere de “*harc-ı hassâ defterleri*” denmektedir (Çalık, 1993: IX-X). Ceyb-i hümâyun ve *harc-ı hassâ* defterleri, padişah hazinesi olan iç hazine yani Enderun hazinesinin gelir ve giderini gösteren defterlerdir. Bilhassa *harc-ı hassâ* defterleri giderleri göstermektedir. İç hazineye ait pek çok türde defter bulunmaktadır. Bunların bir kısmı hazineye dâhil olan ve hazineden çeşitli sebeplerle çıkan her türlü kıymetli eşyanın kaydının tutulduğu döküm defterleri, iç hazineye gelir olarak giren ve çıkan altın paraların kaydının tutulduğu defterler ve ayrıca gümüş paralar için tutulan defterlerdir. Bu defterlerden başka ceyb-i hümâyun defteri, in’âmat defteri, raht hazinesi defteri, kumaş defteri, ihsan-ı hümâyun defteri ve çeyiz defteri gibi adlarla anılan defterler de bulunmaktadır (Açıkgöz, 2018: 369-398). *Harc-ı hassâ* defterleri padişahın kendi hususi harcamalarını gösterdiği ve ceyb-i hümâyun harçlığı olan gelirlerinden yapıldığı için Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi kataloglarında bu defterler “*ceyb-i hümâyun ve harc-ı hassâ defteri*” olarak da adlandırılmıştır.

Ahmet Tabakoğlu’nun verdiği bilgilere göre iç hazineye çeşitli yollarla giren eşyaların kaydedildiği bu defterlere, 1680’den önceki tarihlerde rastlanmazken, 1680 yılında iç hazine’de bir yolsuzluk görülerek 1675-80 hesapları gözden geçirilmiştir. Bu vesileyle hazinede mevcut olan nakit para, mücevherler, altın ve gümüş kaplar gibi eşyaların dökümü çıkarılmış; hazineye satın alma, muhalefât, hediye, pîşkeş, vb. yoluyla giren değerli eşyalar için hususî defterler tutulmaya başlanmıştır. Ayrıca iç hazineye giren ve çıkan nakit parayı kaydetmek üzere, gelir için altın ve gümüş paralara göre ayrı ayrı defterler ve giderler için de ayrı defterler tutulmuştur. Giriş tarihiyle gelirler, pîşkeşler, hediyeler, muhalefât ve çıkış tarihiyle giderler, inâmalar ve ihsanlar günü gününe tutulmaya başlanmıştır. Bu kayıtlar II. Süleyman’ın tahta çıkışına kadar sürdürülmüştür (1687). İç hazinenin bundan sonraki kayıt dönemlerini yansıtan belgeler 1695-1707 ile 1714 arasını kapsamaktadır (Tabakoğlu, 1985: 37-38).

Bu makalede TSMA, D. nr. 2350/6, TSMA, D. nr. 2350/11, TSMA, D. nr. 2350/12, TSMA, D. nr. 2350/13 ve TSMA, D. nr. 2350/14 numaralı defterler incelenerek Hicrî 8 Recep 1107 (12 Şubat 1696) tarihinde tutulmaya başlanan kayıtlar ele alınmıştır. Bu defterler Hicrî 1107 yılının safer, recep, şaban, ramazan, rebülevvel, cemaziyelevvel ve cemaziyelahir aylarına ait *harc-ı hassâ* kayıtlarını yani padişahın hususi harcamalarını içermektedir. Defterlerin ilk sayfasının üst kısmında “*masrafa kaydoluna*” ifadesi bulunmaktadır. Her bir defterin başında masrafların yapıldığı ay ya da aylar belirtilirken sonunda da bunların toplamı yani kısa bir özeti verilmektedir. Defterlerdeki kayıtlardan ceyb-i hümâyun harçlığından yapılan bazı masraflar, başka bir deyişle de padişahın bazı hususi harcamaları tespit edilmiştir.

2. RECEP AYI HARC-I HASSÂSİ

İlk kayıt 1107 yılı Recep ayı içinde yapılan harcamaları göstermektedir. Defterin ilk sayfasında “*Şehr-i Şabanü’l-Muazzamın fi 8 sene 1107 vaki şehr-i Receb-i şerifde vaki ceyb-i hümâyun*” kaydı bulunmaktadır. Harcamaların ceyb-i hümâyun hazinesinden Recep ayında nakit türü yapılan harcamalar olduğu görülmektedir (TSMA, D. nr., 2350/6).

Ziyafetlerde yapılan ihsanlar: 1 Recep 1107’de Kaimmakam Hasan Paşa’nın padişaha verdiği ziyafette 27 altın, paşaya ve 12 altın da Osman Çavuş’a verilmiştir (toplam 39 altın).

Binişlerde çeşitli kimselere yapılan harcamalar: 5 Recep 1107’de Küçükçekmece semtine biniş (gezi/gezinti) olduğunda Kirliganem çiftliğinde verilen ziyafette hazinedar ağa ma’rifetiyle çiftlik kethüdasına 5 altın ve silahtar ağa ma’rifetiyle Vidoz bahçesinin bekçisine 2 altın, yatır görenlere 9 zolata² ihsan edilmiştir (toplamda 7 altın, 9 zolata).

¹ Caize ile ilgili bir çalışma için bakınız: (Doğan, 2002); Hediyeler ile ilgili bir çalışma için bakınız: (Açıkgöz, 2012).

² Zolata: Gümüş sikke (Parlatır, 2014: 1879).

15 Recep 1107'de Küçükçekmece semtine biniş olduğunda yatır³ görenlere 7 zolata verilmiştir. 22 Recep 1107'de Küçük Çekmece'de biniş olduğunda yatır görenlere 3 zolata verilmiştir.

29 Recep 1107'de Küçük Çekmece semtine biniş olduğunda yatır görenlere 6 zolata verilmiştir.

Haremdeki kadınlara ve görevlilere yapılan masraflar: 4 Recep 1107'de Darüssaade Ağası marifetiyle kethüda kadına ve daye kadına 50'şer altın, saray ustasına 30 altın ihsan edilmiştir.

12 Recep 1107'de Hatice Sultan'a 150 altın ihsan edilmiştir.

Nişan vuranlara verilen ihsanlar: 3 Recep 1107'de İncili Köşkünde tüfeği ile nişan vuran bostancılara 10 altın ve tüfeği parçalanan bir nefere 2 altın, bostancı samsoncularına 5'er altın ve avcılara 5 zolata silahtar ağa marifetiyle verilmiştir.

9 Recep 1107'de İncili Köşkü'nde yeniçeriler tüfek attığında hazinedar ağa marifetiyle yeniçeri kethüdasına 10 altın ve yazıcılarına 5 altın nişan vuranlara ve tüfeği parçalanan bir nefere 27 altın ihsan edilmiştir (toplam 42 altın).

13 Recep 1107'de tüfek ile nişan vuranlara 12 altın ve iki yeniçeri sakasına 1'er altın ve bir çolak yeniçeriye 15 altın ihsan edilmiştir.

18 Recep 1107'de tüfek ile nişan vuran bir yeniçeriye 1 altın verilmiştir.

21 Recep 1107'de Tersane bahçesinde tüfek ile nişan vuran bir iç gulamı ve bir bostancıya Silahtar Ağa marifetiyle sekiz altın ihsan edilmiştir.

25 Recep 1107'de İncili Köşkü'nde tüfek ile nişan vuran yeniçerilere 13 adet altın ihsan edilmiştir.

Meyve getirene yapılan harcama: 9 Recep 1107'de sadrazamdan meyve getiren kişiye 5 altın verilmiştir.

Ceyb-i hümayun için yapılan masraf: 12 Recep 1107'de darüssaade ağası marifetiyle Musahip Abdullah Ağa eliyle ceyb-i hümayun için 15 adet altın verilmiştir.

14 Recep 1107'de darüssaade ağası marifetiyle Musahip Nezir Ağa tarafından ceyb-i hümayun için 30 altın verilmiştir.

30 Recep 1107'de Musahip Mustafa tarafından ceyb-i hümayun için 80 guruş verilmiştir.

Sandal bostancılarına ve kayıkçılara yapılan masraf: 5 Recep 1107'de silahtar ağa marifetiyle fluka ve sandal bostancılarına 50'şer guruş ve piyade kayıkçılara 15 guruş, Süleyman Ağa tarafından toplam 115 guruş verilmiştir.

Avcılara yapılan ihsan: 6 Recep 1107'de Benli Ahmed Ağa tarafından bir avcıya 20 guruş ihsan edilmiştir.

Çiçek ve yemek getirenlere verilenler: 16 Recep 1107'de has bahçede çiçek getiren bostancıya silahtar ağa marifetiyle 2 zolata verilmiştir. 16 Recep 1107'de Yalı köşkünde Musalli Ağa'dan yemek getiren adamlara 7 altın verilmiştir.

Cirit oynayanlara verilenler: 16 Recep 1107'de Okmeydanı'nda cirit oynayan Silahşor Mahmut Ağa'ya 5 altın verilmiştir. 23 Recep 1107'de Çayır köşkünde hazinedar ağa marifetiyle cirit oynayan Silahşor İbrahim Ağa'ya 5 altın verilmiştir.

Trampet çalanlara verilenler: Tersaneye gelirken kalyonda trampet çalanlara 8 altın ihsan edilmiştir.

Kitap verenlere yapılan harcama: 16 Recep 1107'de kitap veren kişiye 10 altın verilmiştir.

Arz-ı hal verenlere: 16 Recep 1107'de arz-ı hal veren bir kadına 4 zolata verilmiştir.

Karaca getirene verilenler: 16 Recep 1107'de Yalı Köşkü'nde karaca getiren bir kişiye 2 altın ihsan edilmiştir.

Nevruziye pîşkeşi sunanlara verilenler: 17 Recep 1107'de mutad üzere hekimbaşı padişaha nevrüziye pîşkeşi verdiğinde Kuşçubaşı eliyle 500 guruş ihsan edilmiştir. Aynı gün cerrahbaşı ağa, nevrüziye hediyesi verdiğinde cerrahbaşı'ya 300 guruş verilmiştir.

Hastaya yapılan ihsan: 18 Recep 1107'de hastalanan bir saray-ı cedit darüssaade ağasına ihsan edilen 5 altın Musahip Ahmet Ağa tarafından verilmiştir.

İlahi okuyanlara verilenler: 21 Recep 1107'de padişah, Sultan Selim camisine teşrif ettiğinde ilahi okuyan kişiye 5 altın verilmiştir.

Takvim sunan müneccimbaşı'ya verilenler: 24 Recep 1107'de takvim sunan müneccimbaşıya kuşçubaşı tarafından 100 guruş verilmiştir.

³ Yatır: Türbe, evliya mezan (Parlatır, 2014: 1822).

Cüz' verenlere ve kaside verenlere yapılan harcama: 24 Recep 1107'de cüz⁴ veren emire 5 altın ve Mustafa Kaptan'a 7 altın verilmiştir.

Satın alınan eşyalar için verilenler: 29 Recep 1107'de Silahtar Ağa marifetiyle Kâr-ı Kara Mahmud (Kara Mahmud'un işçiliği ile yapılmış) bir çift tabanca satın alınması için 50 guruş verilmiştir.

Yastık için 5000 akçe sarf edilmiştir.

Padişah namaz kıldığında görevlilere yapılan masraf: 30 Recep 1107'de padişah, hırka-i şerifte yatsı namazını eda ettiği nevbetçi ağalara 5 altın verilmiştir.

Acemilik (ilk göreve başlama) için saray görevlilerine: Çerağ⁵ olan babüssade ağalarından Ahmet Ağaya acemilik (ilk görev) ücreti için 200 guruş ve hazineli Ahmed cüce ve İbrahim'e 40'ar guruş ve Kilerli Salih'e 4000 akçe ve seferli Mustafa ve Ahmet'e 30'ar guruş mutad-ı kadim üzere verilmiştir.

Recep ayında yapılan bu masrafların toplamını gösteren ve masraf olarak kaydolunması için şu not düşülmüştür:

“Minval-i meşruh üzere mecmu'u beş yüz altmış mamul şerifi altın ve bin dört yüz guruş ve kırk zolata beş bin yüz akçe edüp altunıyla ma'an bi'l-cümle iki bin yedi yüz yirmi dokuz guruş ve kırk akçe etmiştir beher kesesi beşer yüz guruş hesabıyla beş kese ile iki yüz yirmi dokuz guruş ve kırk akçe eder masraf kayd olunması babında emr u ferman şevketlü padişahımdır.”

3. SAFER VE REBİÜLEVVEL AYLARI HARC-I HASSÂSI

İkinci kayıt 1107 safer ve rebülevvel aylarına ait harc-ı hassâ kayıtlarını göstermektedir. Bu kısmın başında “*Şehr-i saferin guresinden şehr-i rebülevvelin ahirine gelince iki ayda vaki harc-ı hassâ defteridir*” ifadesi bulunmaktadır. Bu kısımda bazı nakit harcamaların yanı sıra kıymetli eşyalardan yapılan ihsanlar ve yeniden yaptırılan bazı eşyalar için yapılan harcamalar, kuyumcu ücreti gibi masraflar gösterilmiştir (TSMA. D. nr., 2350/6).

Bunlardan bazıları şöyledir:

Harem'de kadın efendilerden Saliha Kadın'a sabık vezir Mustafa Paşa'nın eşyasından seçilen elmasla süslenmiş bir sorguç ihsan edilmiştir.

Padişaha ait ve silahtar ağanın korumasında olan kılıçlardan birinin üzerinde eksik olan bir küçük elmas, İbrahim Paşa'nın elmaslarından alınarak bu kılıcın kabzasına yerleştirilmiş ve teslim edilmiştir.

Hazinedar ağa tarafından haremden getirilen elmaslar ve altın ile bir çift bilezik yaptırılmış ve teslim edilmiştir. Usta ücreti olarak 35 guruş verilmiştir.

Bu bölümün sonunda yapılan harcamaların toplamı şu şekilde özetlenmiştir:

“Minvâl-i meşruh üzere mecmu'u dokuz yüz on bir dirhem sim ve üç yüz otuz üç dirhem altın ki üç yüz on iki şerifi altın eder hazine-i amirelerinden sarf olunmuşdur. İştira olunan taş yaldız bahası ve kuyumcu ve hakkak üstadiyeleri altı yüz on beş buçuk guruş edib altunla ma'an bi'l-cümle bin üç yüz on yedi buçuk guruş etmiştir sadaka ve ihsan buyrulub masraf kayd olunması babında emr u ferman şevketlü mehabetlü kerametlü padişahım hazretlerindedir.” (TSMA, D. nr. 2350/11).

4. REBİÜLEVVEL VE CEMAZİYELEVVEL AYLARI HARC-I HASSÂSI

Bu aylarda yapılan harcamalar 1107 rebülevvel ayı ile cemaziyelevvel ayı arasındaki kuyumcu harcı adıyla kullanılan altın ve gümüş ile üstadiye (ustalık) ücretlerini içermektedir (TSMA, D. nr. 2350-12).

Bunlardan bazıları şöyledir:

25 Rebiülevvel 1107'de darüsaade ağası marifetiyle Saliha kadın hazretlerinin sorgucuna dört sade altın zincir yaptırılmış olup bunun için hazinedar ağa tarafından teslim edilen 6,5 dirhem altın ve üstadiyesi için 2 guruş sarf edilmiştir.

7 Rebiülahir 1107'de darüsaade ağası marifetiyle Hazinedar Ağa tarafından ferman-ı hümâyun gereğince üç adet elmas hatem⁶ yaptırıldığında 6,5 dirhem altın sarfedilmiş ve üstadiyesi için de 15 guruş verilmiştir.

10 Rebiülahirde 1107'de dülbend gulamının korumasında olan elmasla süslü 2 sorguca Silahtar Ağa tarafından kuyruk yaptırıldığında 16 dirhem altın sarf edilmiştir.

26 Rebiülair 1107'de darüsaade ağası marifetiyle Hazinedar Ağa tarafından getirilen hançerin gümüş balçıkları kesilip zer nişanları tamir edilmiş ve üstadiye olarak 2 guruş verilmiştir.

⁴ Cüz: Kur'an-ı Kerim'in 30 bölümünden oluşan her bir bölümü (Parlatır, 2014: 267).

⁵ Çerağ olmak: Yeni bir göreve başlandığında maaşa geçme (Pakalın, 1993: 352).

⁶ Hâtem: Yüzük, mühür (Açıkgöz, 2021: 31).

4 Cemaziyellevvel 1107'de kiler kethüdası korumasında olan bir gümüş kavanoz Silahtar Ağa marifetiyle tamir edilmiş ve üstadıye ücreti olarak 1 guruş sarf edilmiştir.

5. CEMAZİYELAHİR VE RECEP AYLARI HARC-I HASSÂSI

Bu kayıtlar ise cemaziyelahir ile recep aylarına ait masrafları ve bazı ihsanları içermektedir TSMA, D. nr. 2350/13):

3 Cemaziyelahir 1107'de hazinedar ağa marifetiyle haremde İvaz kadına ihsan edilen samur kürk, Acem dibası kürkdaşa kaplanıp teslim edilmiştir.

5 Cemaziyelahir 1107'de hazinedar ağa marifetiyle Hatice kadına bir samur kürk ihsan edimmiştir. Acem dibası kürkdaşa kaplanmış ve bir samur kürk yetmemiş onbeş samur eklenmiştir.

19 Cemaziyelahir 1107'de kapı ağası Mustafa Ağa ber-murad olduğunda bir samur kürk padişahın huzurunda giydirilmiştir.

29 Cemaziyelahir 1107'de sabık Darüssaade Ağası Nezir Ağa'nın eşyasından alınan kırmızı ve yeşil ve beyaz ve siyah mineli 37 sağır ve elliyedi hurde elmasla murassa 3 paftalı çengel kuşak Afife Bula'ya ihsan edilmiş, bu kuşak Beşir Ağa tarafından teslim edilmiştir.

4 Recep 1107'de iki tarafı karanfil resimli ve 13'er hurde (küçük parça) elmas ve 5'er hurde yakutlu yeşil ve beyaz ve minekârî (mine işi) iki akreblî, 1 adet altın koyun saati (koyna asılan saat) ve yine iki tarafı 7'şer sağır (küçük) elmaslı minekârî altın koyun saati padişahın kullanması için hareme teslim edilmiştir.

Bütün lacivert minekârî iki tarafı yakutlu ve sekiz elmaslı, aylı, günlü altın saat Bahtiyar Kadın hazretlerinin kalfasına ihsan edilmiştir.

İki tarafı 13'er sağır hurde elmaslı ve on ikişer hurde yakutlu aylı günlü altın koyun saati berber ustası Zeynep Bula'ya ihsan edilmiştir.

Sevâdkârî⁷ burçlu altın koyun saati Musahip Beşir Ağa'ya ihsan edilmiştir.

11 Recep 1107'de darüssaade ağası marifetiyle Musahip Ali Ağa tarafından padişahın kullanımı için beş billur bardak (kapaklarıyla birlikte) ve iki billur yekmürdi (kapaklı) ve tabak, bir beyaz yekmürdi ve sırça kâse harem-i şerife teslim edilmiştir.

6. ŞABAN VE RAMAZAN AYLARI HARC-I HASSÂSI

Bu kayıtlar, 1107 Yılı şaban ve ramazan aylarına ait iki aylık harc-ı hassâ ve bazı kişilere ihsan edilen eşyaları muhtevîdir. Defterin başında "*Binyüzyedi şehir-i şabanü'l-muazzamın guresinden şehir-i ramazan-ı şerifin ahirine gelince iki ayda vaki harc-ı hassâ ve bazı kullarına ihsan buyurulan eşya ve murassaatdır.*" ifadesi bulunmaktadır (TSMA, D. nr. 2350/14).

Bu aylara ait bazı masraflar şunlardır:

15 Şaban 1107'de Safiye ve Afife bulaların olmak üzere iki çift zümrüt küpe bozulup taş hanelerinde olan yakutları çıkarılıp yerine İbrahim Paşa elmaslarından dört elmas konulmuş ve teslim edilmiştir.

22 Şaban 1107'de Hatice kadın hazretlerine bir samur kürk ihsan edilmiştir.

23 Şaban 1107'de Kapı Ağası Cafer Ağa rikabiyye⁸ akçesi verdiğinde mutad olarak samur kürk ihsan edilerek padişahın huzurunda giydirilmiştir. Aynı gün kapı ağasına bir gümüş kabralı tirkeş, ok ve keman ile birlikte ihsan edilmiştir.

30 Şaban 1107'de Haremden gelen elmas bileziğe üçer elmaslı iki pafta yaptırılmış ve yeşim saplı tavuskuyruğu sineklik bozulup artan dört sağır ve iki hurde elmas teslim edilmiştir.

3 Ramazan 1107'de şala kaplı bir kakum nimten kürk yaptırılıp Hazinedar Ağa tarafından hareme teslim edilmiştir. 16 Ramazan 1107'de padişah için hazinedar ağa marifetiyle iki kakum sof ve bir samur sof kürk yaptırılıp hareme teslim edilmiştir.

7. SONUÇ

İncelenen harc-ı hassâ defterleri Hicrî 1107 yılının bazı aylarına ait masrafları içermektedir. Bu kayıtların bazılarının 1 aylık bazılarının da 2 aylık olarak tutulduğu görülür. Aynı aylara ait farklı türden harcamaların da ayrı kayıtlar olarak tutulduğu görülmektedir. TS.MA, D. nr. 2650/6, TS.MA, D. nr. 2650/11, TS.MA, D. nr. 2650/12, D. nr. 2650/13 ve TS.MA, D. nr. 2650/14 numaralı defterler nakit türünde yapılan masrafları içermektedir. TS.MA, D. nr.

⁷ Sevâdkârî: Karalayarak yapılan süsleme (Açıkgöz, 2021: 61).

⁸ Rikabiyye: Nevruzda, tayinlerde ve ibkâlarda devlet ricalinin ve saray mensuplarının ileri gelenlerinin padişaha verdikleri hediyeler (Açıkgöz, 2021: 57).

2650/13 ve TS.MA, D. nr. 2650/14 ise kürk, elmas, kumaş, saat ve ok gibi eşyalardan yapılan masrafları içermektedir.

Bu masraflar çeşitlilik göstermektedir. Bunların bir kısmı kadın efendiler, kethüda kadın ve daye kadın gibi haremdeki kadınlara yapılan aynı harcamalardır. Saray kadınlarına ihsan edilen kürk, küpe, bilezik, kuşak, saat, tabak, bardak gibi değerli eşyaların ve mücevherlerin kayıtlarıdır. Padişahın kendi kullanımı için verilen ok, kılıç, sorguç gibi değerli eşyalar da bu harcamalar arasındadır. Bir kısmı ise nakdî masraflardır ki; bunlar padişah için verilen ziyafetlerde paşalara, çavuşa, bahçe bekçisine; biniş denilen padişahın bir yerden başka bir yere yaptığı küçük-büyük yolculuklarında çeşitli kişilere, fluka ve sandal bostancılarına, piyade kayıkçılarına yapılan ihsanlardır. Sultanın İncili Köşkü, Tersane Bahçesi gibi yerlere yaptığı gezintilerde nişan vuran bostancılara, yeniçerilere, bostancı samsoncularına, tüfek parlatanlara, avcılara, yeniçeri sakasına, çolak bir yeniçeriye verilen ihsanlar da önemli bir yer tutmaktadır. Yine bu tür zamanlarda meyve getirenlere, yemek getirenlere, cirit oynayan silahşörlere, trampet çalanlara, padişaha kitap verenlere, arz-ı hal sunanlara, karaca getirenlere de ceyb-i hümayûn harçlığından ödemeler yapılmıştır.

Diğer taraftan nevrüziye pîşkeşi veren paşalara, hastalanan darüssaade ağasına, padişahın camiye teşrifinde ilâhi okuyan görevliye, takvim sunduğunda müneccimbaşıya, padişaha cüz' veren emire ve kaside veren Mustafa kaptana, padişah hırka-i şerif'te yatsı namazını eda ettiğinde nevbetçi ağalara, acemilik ihsanı olarak saray görevlilerine de ceyb-i hümayûn harçlığından harcamalar yapılmıştır. Satın alınan eşyalar (örneğin yastık), tamir edilen eşyalar için ustalara verilen ücretler de önemli bir yer tutmaktadır.

Bu defterlerdeki kayıtlar padişahların gezi, ziyafet ve namaz gibi gündelik yaşam ve nevruz gibi devlet gelenekleri hakkında bilgi verdiği gibi, padişahlara yapılan ikramlar, sunumlar, saray görevlilerinin, harem dairesindeki görevlilerin, kadınların isimleri, onlara yapılan harcamalar, usta ücretleri, saray âdetleri, kullandıkları giyim-kuşam, süs eşyası, ev eşyası, mutfak eşyası ve bunların pahaları gibi dönemin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatına dair izler taşımaktadır. Padişahlar çeşitli vesilelerle maiyetinde ve hizmetinde bulunanlara ihsan ve inamlarda bulunmaktadır. Bu tür defterler üzerine yapılacak çalışmalar bir taraftan Osmanlı maliyesinin bir parçası olan iç hazinenin daha vazih bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlayacak diğer taraftan da payitaht merkezli olarak Osmanlı sosyo-ekonomik yapısına da ışık tutacaktır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri (Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi)

TSMA (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi), D. (Defter). nr. (Numara), 2350/6.

TSMA, D. nr. 2350/11.

TSMA, D. nr. 2350/12.

TSMA, D. nr. 2350/13.

TSMA, D. nr. 2350/14.

Telif ve Tetkik Eserler

1. Açıkgöz, F. Ü. (2012). *XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Hediye ve Hediyeleşme*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
2. Açıkgöz, Fatma Ü. (2018). "Osmanlı Harem Tarihi Araştırmalarında Kullanılabilecek İç Hazine Defterleri Üzerine Bazı Tespitler", *Tarih Yazımı Üzerine-II*, Editör: İsmail Özçelik, Berikan Yayınevi, Ankara, s. 369-398.
3. Açıkgöz, F. Ü. (1-5 Ekim 2018). "Osmanlı Sosyo-Ekonomik Tarih Kaynağı Olarak Harc-ı Hassa Defterleri", *XVIII. Türk Tarih Kongresi*'ne sunulan bildiri, Ankara.
4. Çalık, S. (1993). *1108 Numaralı Harc-ı Hassa Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
5. Karlav, M. (2019). *1110 Numaralı Harc-I Hassa Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.
6. Doğan, M. (2002). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Makam Vergisi Caize", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 7, s. 35-74.
7. Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul.
8. Sahillioğlu, H. (1993). "Ceyb-i Hümayun", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, VII, Ankara, s. 465-467.

9. Sarıerikli, S. Ö.- Yardım, G. (2022). “Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ve Damatlarının Enderûn Hazinesi’ne Aktarılan Mallarının Değerlendirmesi”, *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, V, 1, Cilt 5, s. 1 -16.
10. Tabakoğlu, A. (1985). *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul.
11. Temür, S. (2019). 1110 Numaralı Harc-ı Hassa Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.
12. Uzunçarşılı, İ. H. (1978). “Osmanlı Devleti Maliyesinin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti İç Hazinesi”, *Belleten*, XXXII, 165, s. 67-94.